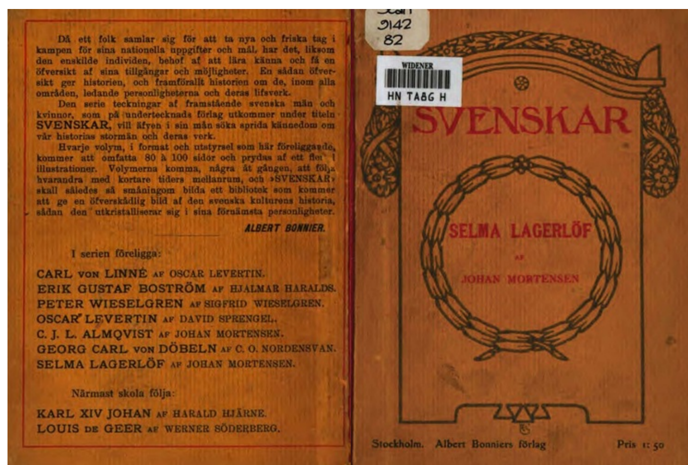

Då ett folk samlar sig för att ta nya och friska tag i kampen för sina nationella uppgifter och mål, har det, liksom den enskilde individen, behof af att lära känna och få en öfversikt af sina tillgångar och möjligheter. En sådan öfversikt ger historien, och framförallt historien om de, inom alla områden, ledande personligheterna och deras lifsverk.

Den serie teckningar af framstående svenska män och kvinnor, som på undertecknads förlag utkommer under titeln SVENSKAR, vill äfven i sin mån söka sprida kännedom om vår historias stormän och deras verk.

Hvarje volym, i format och utstyrsel som här föreliggande, kommer att omfatta 80 à 100 sidor och prydas af ett fle[illegible] illustrationer. Volymerna komma, några åt gången, att följa hvarandra med kortare tiders mellanrum, och »SVENSKAR» skall således så småningom bilda ett bibliotek som kommer att ge en öfverskådlig bild af den svenska kulturens historia, sådan den utkristalliserar sig i sina förnämsta personligheter.

ALBERT BONNIER.

I serien föreligga:

CARL VON LINNÉ AF OSCAR LEVERTIN.
ERIK GUSTAF BOSTRÖM AF HJALMAR HARALDS.
PETER WIESELGREN AF SIGFRID WIESELGREN.
OSCAR LEVERTIN AF DAVID SPRENGEL.
C. J. L. ALMQVIST AF JOHAN MORTENSEN.
GEORG CARL VON DÖBELN AF C. O. NORDENSVAN.
SELMA LAGERLÖF AF JOHAN MORTENSEN.

Närmast skola följa:

KARL XIV JOHAN AF HARALD HJÄRNE.
LOUIS DE GEER AF WERNER SÖDERBERG.

Selma Lagerlöf.

Svenskar. Selma Lagerlöf

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta originalverk i serien *Svenskar* av **Johan Mortensen** (1864-1940) har digitaliserats i september 2007 från Harvard University av Google Books och anpassats för Projekt Runeberg i maj 2013 av Ralph E.

Det har laddats upp på nytt i februari 2015, därför att det sammanblandades med **andra upplagan**.

==============================

I.

Selma Lagerlöf hör icke till dessa författare, som ständigt äro sysselsatta med sin egen personlighet, och som, hvad helst de än berätta, liksom Nar-cissus i källan, spegla sitt eget anlete. Därtill är hennes blick

för vidtsväfvande, hennes intressen för mångfaldiga och hennes hela anläggning för episk.

Det hindrar dock icke att här och där i hennes skrifter kan man finna ett och annat drag, som direkt belyser hennes eget själslif och hennes egen utveckling. Så berättar hon mer än en gång om en liten flicka, som mycket gärna hörde sagor. Ebba Dohna stod vid sin mormoders sida och lyssnade till hennes berättelser om det tusenåriga riket. Drömmarna blefvo för henne verklighet och verkligheten drömmar. Det var också för en sådan liten flicka som en annan mormor förtaide om den underbara natten, då Jesusbarnet föddes. Och det var slutligen till samma lilla flicka, sjuklig, yngst bland syskonen, som sägnerna om Gösta Berling kommo smygande och begärde att berättas:6

S ELMA LAGERLÖF 6

»O sena tiders barn!

Jag har ingenting nytt att berätta er, endast det, som dr gammalt och nästan glömdt. Sägner har jag från barnkammaren, där de smä sutto på låga pallar kring sagoberåtterskan med det hvita håret; eller från stockelden i

stugan, där drängar och torpare sutto och språkade, medan ångan rykte från deras våta kläder, och de drogo knifvar ur låderslidan vid halsen för att breda ut smör på tjockt mjukt bröd , eller från salen, där gamle herrar sutto i vaggande gungstolar och lifvade af den ångande toddyn, talade om flydda tider.»

Det är Höder sådana vinteraftnar, som Selma Lagerlöfs fantasi erhållit sin första daning och gjort sina ftfrsta lärospån. Hur har den icke svingat och lekt med àHt omkring henne:

»Stod så ett barn, som lyssnat till sagoberåtterskan, til! arbetskarlarna, till d& gamle herrarne, vid fönstret i vinterkvällen, då såg det inga moln vid himlens rand, utan skparna. voro kavaljerer, som jagade öfver (åstet i rangliga enspånnare, stjärnorna voro vaxljusen, som tändes i den gamla grefvegården på Borgs udde, och spinnrocken, som surrade i nästa rum, trampades af den gamla Ulrika Dillner. Ty barnets hufvud var uppfylldt af de gamla tidernas människor; för dem lefde och svärmade detS ELMA LAGERLÖF

Mén sändes ett sådant barn, hvars hela själ var mättad af sägner, öfver den mörka vinden in på handkammaren efter lin eller skorpor, då ilade de små fötterna, då kom det i flygande fart utför trappan genom förstugan och in i köket. Ty däruppe i mörkret hade det måst tänka på alla gamla historier, det hört om den elake brukspatronen på Fors, om honom, som gått i förbund med djäfvulen.»

Det finnes bland de gestalter hon sedan skapat en, hvilken, om han också icke tillhör hennes yppersta, dock genom sin rastlösa, spelande inbillningskraft nästan förefaller som hennes fantasis alter ego. Petter Nord omskapar ständigt den gråa verkligheten till lifslefvande, rosenröda drömmar. Intet är omöjligt för honom.

Så har hennes barndom i självfva verket förflutit i en sagovärld. Själf har hon känt sig som dessa stolta drömmars drottning och härskarinna. Mycket af den känslotunga och stundom litet teatraliska romantik, som omsväfvar särskildt hjältinnorna i Gösta Berlings saga, har säkerligen fått sin prägel från dessa flickårens drömmar.

Men ännu skulle det dröja många och långa år, innan Selma Lagerlöf blef den oförlikneliga sågo-beråtterskan. Mycket af det alltför öfversvallande och svulstiga — det finnes ännu tillräckligt däraf i8

Gösta Berlings saga — har brutits och luttrats genom en lång utvecklingskamp. Hvilka tysta, hårda strider ligga icke mellan hennes första försök, som vi endast antydningsvis känna, och Gösta Berlings saga! Hon har själf berättat för oss, huru hon länge icke ville lyssna till barndomssägnerna, utan vandrade helt andra vägar. Kanske hafva dessa vandringar icke varit så onyttiga! Möjligt är det, att om icke åttiotalets bistra verklighetsluft blåst sin andedräkt på sägnerna, skulle Gösta Berling endast förelegat som ett banalt hexameterepos, i hvilket just saknats det nära och intima, den friskhet och den ledighet, som gifver denna diktning dess lif. I hvarje fall är det icke för mycket sagt, att hon mognat och gjort hela sin konstnärliga utveckling på dessa sagor om Gösta Berling. Hon har förtviflat, resignerat, stridit försökt på nytt och slutligen låtit pennan löpa. Själfva grundvalen för sin stil, hennes uppfattningssätt och tekniska utbildning har hon därunder kämpat sig till. Under dessa långa år har hennes väsen fördjupats, hennes egen sorg och hennes egen kamp lärt henne människornas eviga lidanden och begåfvat henne med denna vishet, som tyckes förstå allt och därför med mildhet bedömer allt. När hon vid trettiotre års ålder debuterar, är det med ett arbete ^r

epok i svensk vitterhet.S ELMA LAGERLÖF

Sen dess har hon berättat sagor för både stora och små. Hon har gjutit nytt blod i en litteraturart, som länge varit utdöd. Stundom skymtar man i hennes berättelser minnen från de gamla, goda folksagorna, i hvilka troll och jättar, prinsar och prinsessor spela hufvudrolen. Hon har också återberättat gamla legender om heliga män och kvinnor. Men vanligen går hon helt sina egna vägar, och med en alldeles förundransvärd uppfinningsrikedom skapar hon själf sina historier.

Huru hon förstår att berätta! Hon liknar denna Donna Elisa, som kommer till Palermo för att locka sin lille brorson, Gaetano, att följa sig till Diamante. Gaetano vill alls icke resa. Han har redan bestämt sig för att blifva munk och ser högst surmulet på tanten.

Men hon är oemotståndlig! Innan han vet ordet af, har han kommit upp i hennes knä och är idel öra. Den ena historien är icke väl slut, förrän hon börjar en ny. Det är ën uppfinningsrikedom, en fantasi, en ymnighet och ett ordflöde, som än liknar en ystert sorlande bäck, än en jämt flytande flod, hvilken breder ut sig majestätiskt mellan fruktbara stränder.

Hade han verkligen tänkt på, hvad Etna var för ett berg ? Hade han besinnat, att det hade snö på hjässan, ekskog i skägget, vinlöf kring midjan,10

och att det stod och trampade i orangeskogar ända till knäna? Hade han reda på att kung Artur satt där i en grotta? Månne ban vågade komma till Etna ? Ty inne i berget funnos många bundna jättar och ett svart slott, som vaktades af en hund med många hufvuden...

Och något så lustigt som hennes historia om Diamante!

»Hon sade, att staden en gång legat nere på dalbottnen. Så kom lavan och tittade eldröd öfver dalkanten. Hvad, var den yttersta dagen kommen? Staden tog i hast alla sina hus på nacken, på hufvudet och under armarna och sprang uppför Monte Chiaro, som låg alldeles till hands.

Uppåt berget i sicksack sprang staden. Då den var nog långt uppe, kastade den ned en stadsport och en bit stadsmur. Sedan sprang den rundt om berget i spiral och kastade ned husen. Fattigt folks hus fingo ramla ned, som de kunde och ville. Det var ej tid med annat. Man kunde ej begära bättre än trängsel och oreda och krokiga gator. Nej, det kunde man ej. Stora gatan gick i spiral rundt om berget, alldeles som staden sprungit, och utmed den hade den slängt ned en kyrka här och ett palats där. Men så mycken ordning hade det varit, att det bästa kommit högst upp. Då staden kommit upp på bergstoppen, hade den lagt ut etttorg, och där hade den satt ned rådhuset och domkyrkan och gamla palazzo Geraci».

Denna Donna Elisa är nästan som en symbol af Selma Lagerlöfs egen berättaregåfva. Men det finnes också ögonblick då hennes sagor äro så högtidliga, så allvarliga, så fulla af onämnbar vishet, att man hellre föreställer sig, att det är den gamla Sibyllan, som berättar, hon, hvilken lefvat sedan tidernas gryning, hon, hvilken lik en förvriden olivstam eller en väldig gudabild den underbara natten mötte kejsar Augustus uppe på Kapitolium och visade honom framtidens hemligheter i den öppnade skyn.

***

================================

II.

Under de år, som Selma Lagerlöf förberedde Gösta Berlings saga, behärskade naturalismen den svenska litteraturen. Hon har själf berättat, huru hon sökte lämpa sin natur efter dess estetiska principer, men förgäfves.

Man kan förstå det. Mellan de drömmar och sägner, som sysselsatte Selma Lagerlöf, och de idéer, för hvilka naturalismen kämpade, låg en vid klyfta. Naturalismen var framför allt sedeskildring, satir och problemdiktning. Den stödde sig på observation och återgaf hvad den uppfångat genom beskrifning. Öfverallt lade den således an på, att den yttre verklighetsbilden var så fotografiskt återgifven som möjligt, och den jagade med lifligt intresse efter det speciella yrkesdraget, det sällsynta fallet och till och med abnormiteten.

Selma Lagerlöf hade ett helt annat temperament, och hon behöfde följaktligen helt andra uttrycksmedel. Hon är

alltid sagoberätterska. Hon bekymrar sig alls icke om det fotografiska återgifvandet af det yttre; det är det inre, känslan, tanken, som hon förkroppsligar. Och det är aldrig det

speciella, utan det allmänmänskliga, som intresserar henne och som hon söker fånga. Hon låter fantasien, fri och obunden som en fågel, nedstiga i verkligheten men endast för att ögonblickligen åter svinga sig upp i rymden.

Naturalismen anslöt sig i sitt sätt att intränga i verkligheten så nära som möjligt till de naturvetenskapliga metoderna.

Den utgick från observationen, den sönderdelade företeelserna, analyserade mångfalden, upplöste den i sina enklaste beståndsdelar. De iakttagelser den gjort, de enskilda fall, som den undersökt, sammansatte den sedan åter. Så nyktert och troget som möjligt sökte den förklara. Den gick fram steg för steg, klart och logiskt från tanke till tanke, från fall till fall. Det mest invecklade psykologiska problem blef på detta sätt enkelt och öfver-skådligt. Men det underbara försvann och hela tillvaron förvandlades till ett förnuftigt räknestycke. Men just det underbara var Selma Lagerlöfs lifsluft. Det naturliga och öfvernaturliga blandas alltid på ett sällsamt sätt i hennes diktning och bildar en värld för sig utom och öfver den vanliga.

Naturalismens lifssyn var djupt pessimistisk, nästan anarkistisk i sitt prometeusartade trots mot samhället och tillvaron, disharmonisk och söndersliten. Selma Lagerlöf lefver i fullt samförstånd med14

världen och undviker nästan med flit alla svårare konflikter.

Med Selma Lagerlöf håller mystiken åter sitt intåg i den svenska litteraturen. Intuitionen förtränger observationen. Det är intressant att se, huru litet hon öfver hufvud upptagit genom ren iakttagelse. Äfven ett sådant arbete som »Antikrists Mirakler» stöder sig långt mera på gängse traditionell uppfattning af Italien ån på ett direkt, djupgående studium däraf. Denna lätta och lekande bild af landet på andra sidan Alperna liknar icke så litet den uppfattning som en hel skara af konstnärer och författare framburit vid midten af seklet, Ouida i England, Bergsöe i Danmark. Men tydligast visar det sig, huru litet direkt observation af verkligheten intresserar henne, om man jämför den första och den andra delen af »Jerusalem». I den andra delen har hon nästan uteslutande varit hänvisad till observation, och denna del är därför också synnerligen ointressant. Beskrifningen på Jerusalem är ensidig och liflös, och författarinnan söker förgäfves att gifva den fart genom allegorier och liknande medel. Hvilka helt andra liffulla bilder har icke Heidenstam med sitt skarpa målaröga uppfångat och hemfört från österlandet!

Selma Lagerlöf har ett helt annat sätt att intränga i tingen. Först förstår man knappast, på

hvilken väg hon förvärfvar sin kunskap. Detaljbilden är ofta långt mindre hvass än ho^ mången annan författare, men helhetsintrycket är så mycket fylligare. Det är som om hon skådade ända ned till tingens lagar och sedan återskapade företeelserna liksom naturen. Följande ställe är typiskt för hennes sätt att se:

»Det var vid den tid på året, då ljungen står röd. öfver sandmon växte den i tätatufvor. Från låga, trädlika stammar höjde sig tätt sittande, gröna grenar med barrhårda, härdiga blad och små, sent vissnande blommor. Dessa tycktes ej vara gjorda af vanlig, saftrik blomsterväfnad, utan af torra och hårda fjäll. De voro mycket oansenliga till storlek och form, ej heller var det stort bevändt med deras lukt. Barn af de öppna vidderna, hade de ej blifvit utvecklade i den vindfria luft, hvarest liljorna utspänna sina kalkblad, eller i den rika jordmån, hvarur rosorna hämta näring för sina svällande kronor. Det, som gjorde dem till blommor, var egentligen färgen, ty lysande röda voro de. Det färgalstrande solskenet hade de haft nog af. De voro inga bleka källarväxter, inga skuggkära inne-sittare. Det låg hälsans välsignade munterhet och styrka öfver hela den stora, blomstrande mon.»

Denna tafla af den blommande ljungheden i det strålande solljuset, lyser icke af kraftigt målande

ord och färgstarka epitet. Författarinnan frammanar den i stället för vår fantasi genom att liksom angifva de olika faktorer, som varit i verksamhet vid dess uppväxt: jordmånens speciella beskaffenhet, vinden, solskenet, med andra ord de orsaker, som framkallat företeelsen.

På liknande sätt gör hon oss bekant med sina människor. Aldrig att hon bredt utmålar deras utseende, deras ansikte och växt, gång och kläder! Ett par inledande ord af denna art, ofta ytterst allmänna, äro henne tillräckliga! Det är genom monolog och samtal, som vi lära känna hennes människor. Hon för oss direkt in i deras själar, och vi liksom se, huru tankarna växa upp, inverka på viljan och gifva sig uttryck i handling. Det är genom sådana medel, som hon skapar denna ypperliga bild af en svensk bonde, som läses i första kapitlet af »Jerusalem»:

»Det var en ung karl, som gick och plöjde sitt träde en sommarmorgon. Solen sken ljufligt, gräset var vått af dagg, och luften var så frisk, så att det kan inga ord beskrifva. Hästarna voro smått yra af morgonluften och drogo fram plogen som på lek. De hade en helt annan lunk än den vanliga, karlen fick nära nog springa för att kunna följa dem.

Jorden, som vändes upp af plogen, låg svart-**Mårbacka.** Selma Lagerlöfs barndomshem i Värmland. För några år sedan af henne återinköpt och restaureradt.17

brun och sken af fukt och fetma, och han, som plöjde, gick och gladde sig åt att snart få så råg där. Han tänkte för sig själf: »Hur kan det vara, att jag stundom gör mig så svåra bekymmer och tycker, att det är tungt att lefva? Kan det behöfvas något mer än solsken och vackert väder för att vara säll som ett Guds barn i himmelen?»

Och en sådan gård som du har! Där finnas många vältimrade hus och god boskap och raska hästar och tjänare, som äro trogna som gull. Du är då åtminstone så rik som någon i häradet, och aldrig behöfver du frukta för att bli utfattig.

Ja, det är nu inte heller fattigdomen jag är rädd för. Jag skulle vara nöjd, om jag bara vore lika bra karl som min far och farfar.

»Det var dumt, att jag kom in på de här tankarna,» sade han, »ty jag var så glad nyss. Men tänk nu bara på den här enda saken. I fars tid rättade sig alla grannarna efter honom i allt han gjorde, samma morgon han böljade slåttern, började de, och samma dag, som vi togo till med att plöja trädet på Ingmarsgården, satte de plogen i jorden hela dalen uppefter. Men nu har jag plöjt här i ett par timmar redan, utan att någon börjat hvässa en plogbill en gång.

Jag tror, att jag styrt gården såväl som någon, som hetat Ingmar Ingmarsson,» sade han. »Jag har 2. — Selma Lagerlöf.18

fått mer för mitt hö, jag, än far, och jag nöjer mig ej med de små gräsgångna dikena som löpte genom åkern på hans tid. Och en sanning är det, att jag inte far så illa fram med skogen som far och bränner ned den till svedjeland... Men mig frågar ingen till råds, och jag har ingenting att bestämma öfver.

I alla fall är det märkvärdigt, hvad bekymmer kunna kännas lätta att bära så här på morgonen, nu skulle jag nästan kunna skratta åt alltsammans. Och ändå år jag rädd för att det blir värre för mig till hösten än någonsin. Om jag gör det jag nu tänker på, kommer hvarken prosten eller häradshöfdingen att skaka hand med mig på kyrkvallen om söndagen, och det ha de ändå hållit i med ända tills nu. Jag blir inte en gång invald i fattigvårdsstyrelsen, och aldrig kan jag tänka på att bli kyrkovärd.

Aldrig går det så lätt att tänka, som då man går så där och följer plogen fåra upp och fåra ned. Ensam är man, och ingenting är det, som förströr, annat än kråkorna, som vandra fram öfver plöjs-lorna och plocka efter mask. Karlen tyckte, att tankarna tillkommo så lätt inne i hans hufvud, som om någon hade hviskat dem i hans öra...

Han tänkte, att om hans far lefvat nu skulle han frågat honom om detta, såsom han brukatS ELMA LAGERLÖF

fråga honom tillråds i alla svåra saker. Han blef otålig öfver att icke fadern var till hands, så att han kunde få spöija honom.

»Visste jag bara vägen,» sade han och böljade le och glädjas åt tanken, »så skulle jag nog gå till honom. Jag undrar hvad Stor Ingmar skulle säga, om jag en vacker dag komme vandrande till honom. Jag tänker han sitter på en stor gård med många åkrar och ängar och stora hus och stor brun boskap, ingen svart och ingen brokig, såsom han ville ha det härnere. När jag så kommer in i storstugan ...»

Plöjaren stannade med ens midt på åkern, han såg upp och skrattade. De här tankarna gjorde honom ett otroligt nöje, och de löpte i väg med honom, så att han knappt visste, om han var kvar på jorden. Han tyckte, att han helt hastigt kommit ända upp till sin gamle far i himlen.

»När jag så kommer in i storstugan,» fortfor han, »sitter där fullt af bondkarlar kring väggarna, som alla ha gråródt hår och hvita ögonbryn och stor underläpp och äro så lika far, som ett bär är likt ett annat. När jag får se, att där är så mycket folk, så blir jag blyg och stannar nere vid dörren. Men far sitter högst uppe vid bordet och så fort han får se mig säger han: 'Välkommen du Lill Ingmar Ingmarsson.1 Och så kommer far upp till20

mig. — 'Jag skulle allt vilja tala ett par ord med er, far', säger jag, 'men här äro så många främmande. — 'Å, det är bara släkten,' säger far, 'de här karlarna ha alla bott på Ingmarsgården, och den äldste af dem är ända från hedenhös.' — 'Ja> men jag ville allt tala ett par ord med er ensam.'»

Alla Ingmars bekymmer utredas på detta sätt genom en monolog, i hvilken hela hans inre väsen blottas. Så är ofta fallet hos Selma Lagerlöf. Det är helt enkelt sin egen psykologi hon lånar åt sina figurer. Hon föreställer sig så lifligt, att tankarna helt naturligt forma sig till ett samtal. Äfven hon har liksom Ingmar någon som hviskar i hennes öra.

Ännu mer betecknande äro kanske de ständigt förekommande drömmar och uppenbarelser, hvilka utmärka hennes berättelser. Redan i det ofvan citerade stället växer dialogen ut till en slags vision, då Ingmar ser alla sina förfäder ända från hedenhös samlade i storstugan. Det är icke den enda gången som Ingmar på sin våg genom lifvet möter det öfvernaturliga. I ungdomen hade han och Stark Ingmar en kväll sett himmelen öppen. Hela himlahvalfvet var draget åt sidan som ett förhänge, och de båda stodo hand i hand och sågo in i himmelens härlighet. Nǻr Ingmar, vid försöket att rådda bryggan med barnen ur den öfversvämmade älfven, träffas af en timmerstock, vet han strax, att

han skall dö och gör sig lugnt i ordning för att lämna det jordiska; Stark Ingmar vet lika säkert, att han först får följa vännen, då dennes son växt upp och ej längre behöfver hans vård. Gamla Agneta skådar genom munkens korslagda fingrar att dimmorna däruppe på Qället äro lefvande väsen, de osaligas andar som pinas och huttra af köld. Kevenhüller tager väderkvarnsvingarna för skogsfrun, som med sina gröna ögon kommer flygande mot honom i luften. I »Herr Arnes penningar» tycker sig Torarin komma in i prästens stuga, där alla de mördade sitta rundt kring kvällsbordet och öfverlägga om, huru de skola kunna röja mördaren. Som en bild af det onda samvetet följer den döda jungfrun ständigt Sir Archie och lämnar honom ingen rast eller ro.

Ett stort antal af hennes personer äro visionärer och få uppenbarelser. När kapten Lennart bortvisas från sitt hem af hustrun, uppfattar han detta som ett tecken från Gud. »Hvart vill du föra mig?» frågar han Herran. »Jag är en fjäder, drifven för fläkten af din anda. Jag är din kastboll. Hvarför stänger du för mig mitt hems portar?» Och han går ut och predikar evangelium och öfvar som Guds vandringsman kärlekens gärningar, öfverste Beerencreutz har på Halstanäs en syn, i hvilken han ser den man, som någon tid därefter mördarhans värd. Ingmar hör, att amerikanaren Clifford har onda planer mot de frommas koloni i Jerusalem. FöreståndERSKAN, mrs Gordon, är händelsevis bortrest till Jaffa. Ingmar begifver sig på väg för att underrätta henne, men skadar knät och blir liggande på landsvägen. Samma natt ser emellertid mrs Gordon i Jaffa nedanför sin altan Ingmar komma gående. Han uppmanar henne att strax resa hem. Hon gör så, och på vägen finner hon Ingmar ligga skadad. Ingmars heta

önskan att rädda kolonien har liksom frigjort hans tankar från kroppen och uppenbarat dem för mrs Gordon.

öfverallt i Selma Lagerlöfs berättelser taga hennes tankar lif och form af lefvande väsen. De uppenbara sig som allegorier, som talande röster, som manande drömmar. Själf är hon rent intuitiv. Det är i sin egen fantasis hemlighetsfulla djup, som hon skådar de sägner och syner, som hon sedan uppenbarar för oss, och man vet icke, huru eller på hvilka vägar som dessa tankar inströmmat i hennes själ.

***

=================================

III.

Man skulle knappast vänta sig, att en författare, som aldrig beskrifver, skulle kunna gifva lefvande skildringar af svunna tider och färran länder. Så är dock förhållandet.

Mästerlig är hennes förmåga att framkalla en tidsstämning. Hon begagnar icke många ord, men på något mystiskt sätt är det som om man plötsligen förflyttas tillbaka till den tid hon skildrar. Läs ett par kapitel i »Herr Arnes penningar», följ fiskhandlaren Torarin på hans färder, öfver skärgårdens isar, stig in med honom i herr Arnes stuga, där kyrkoherden och allt hans folk sitter samladt vid aftonvarden, och plötsligen känner man sig förflyttad till femtonhundratalets bistra tider med dess enkla seder, osäkra förhållanden och stränga allvar.

I det första kapitlet af »En Herrgårdssägen» kanske man tydligast ser, genom hvilka medel hon skapar en tidsstämning. Endast i största allmänhet antyder hon Hedes utseende, hans bostad o. s. v., men likväl slår ögonblickligen en fläkt från trettiotalet oss till mötes i denna berättelse. Det är24

Hedes eget temperament, hans estetiska läggning, hans varmblodiga entusiasm, som åstadkommer förtrollningen. Fantasien sättes i rörelse, man erinrar sig personligheter från denna tid, och plötsligen växer hela tidsbilden fram inifrån.

I »Drottningar i Kungahälla» finnes det flera historier, som på samma lefvande sätt frammana syner från det förflutna. Detta Kungahälla, som nu ligger dödt sedan sekler tillbaka, blir åter till en människomyllrande, skeppsrik stad. Hvilket trolskt lif hvilar icke öfver de båda systrarna i »Astrid», öfver den stolta och ädelborna konungadottern, för hvilken plikten och äran gå främst, och den yppiga, sinnliga dottern af trälinnan, hvars hela väsen förkrossas under tyngden af Olafs helighet och renhet.

Oförglömmelig är också bilden af Sigrid Storråda. Författarinnan har ställt henàe som en inkarnation at hedendomen gentemot den kristne konung Olaf. Kristendomen är ännu svagt rotad i sinnena, och Olaf håller också på att svika inför Storrådas försåtliga ränker. Han räddas och återförs på den rätta vägen af jungfru Maria själf, som förebrående skrider emot honom ur den lilla torf-täckta kyrkan.

Och denna oansenliga kyrka är typisk för Selma Lagerlöfs egen uppfattning af medeltiden.**Selma Lagerlöf 1902.** Efter ett porträtt af Carl Larsson.S ELMA LAGERLÖF

Den gifver äfven den en bild af, huru fattig och kämpande kristendomen ännu var. Den år liksom skapad efter tidens egna proportioner, och den verkar därför långt mera arkeologiskt äkta ån de stora praktfulla dömer, som så ofta förekomma i äldre svenska medeltidsskildringar.

Selma Lagerlöf har en förvånansvärd förmåga att alltid väcka detta förtroende till sina skildringars historiska

riktighet. Och i en historisk skildring hvilar dock slutligen allt därpå. Den rent yttre troheten mot dokumenterna och traditionen spelar mindre roll ån ett visst sammanhang i den historiska skaldens framställning. I de båda ofvannämnda novellerna visar en jämförelse med Snorre, huru författarinnan ej så litet romantiserat händelserna, hvilka hos isländarn framgå ur nyktra politiska beräkningar, men hos henne söka sin rot i kärleken. Men trots detta äro säkerligen dessa båda rekonstruktioner af svenskt medeltids-lif bland de trovärdigaste som öfver hufvud existera.

Det finnes bland hennes berättelser från medeltiden ytterligare två skisser, »Stenkumlet» och »De fågelfrie», hvilka tillhöra det yppersta Selma Lagerlöf frambragt. Mycken vägledning af dokumenter har författarinnan icke haft. Det år själfva jorden, landskapet, som talat till henne och uppenbarat för26

henne de enkla förhållanden, under hvilka denna tids människor tänkte och lefde. Huru lefvande står icke bilden af dessa båda afkomlingar från forna trälar i »Stenkumlet». Hon rödlätt och storväxt, af idel lifsglädje dansande ensam i ljungen. Han gulblek och förkrympt af svält och otaliga mödor. Huru hjälplös år icke Tönne till hela sitt väsen, så trögtänkt, att han ej kan utsäga, att han älskar henne. Hela hans inre människa är blottad i den scen, där han vill göra klart för henne, att det är för henne han bygger stugan, hvilket han endast kan uttrycka med orden: »Mor skulle haft den.» I böljan af deras förening är det hon, som har öfvertaget; hennes styrka tyckes skänka honom hälsa. Men då hon känner, att hon år orsak till fosterbarnets död, år det liksom om hennes styrka sinade, och hans trältankar vinna slutligen åtminstone för ett ögonblick makten öfver henne, tills slutligen frihetsbegäret åter segrar, och hon hellre väljer döden än att återgå till trälaståndet. Men dessa tankar äro i berättelsen, som alltid hos Selma Lagerlöf, liksom omsvepta af dimma; själens egen dunkla clairobscur förlänar sin mystik åt hvaije ord och tanke.

På samma öfverlägsna sått äro de båda karaktärerna ställda emot hvarandra i »De fågelfrie»: Den ädelborne bonden, fredlös därför, att han

hämnats den älskade genom att nedsticka munken, och trälen, som måste fly hembygden, därför att han stulit. Selma Lagerlöf uttänker aldrig sina händelser, hon upplefver dem; därför äga de också lifvets egen oberäknelighet och friskhet. Midt under det att bonden under flykten ansättes af förföljarna får han tid att utkämpa en strid med ett hökpar högt uppe i toppen af en jättelik fura. En sådan detalj skänker en förvånansvärd trovärdighet åt det hela. Men det mästerligaste äfven i denna berättelse är det sätt, hvarpå trälens tankelif är skildrat, det sätt, hvarpå det visas huru kristendomens idealism omtöcknar hans hjärna och gör honom till en mördare af den man han så högt beundrat.

På samma sätt som hon i dessa berättelser uppväcker det förflutna, frammanar hon i »Antikrists mirakler» ett annat land och ett annat folk. Huru lefver icke den lilla staden Diamante och dess invånare för oss! Den blir till en bild af hela Syditalien. Och återigen är det genom ett hemlighetfullt inträngande i själfva folksjälen, som det hela belyses. Det finnes redan ett visst staccato i tonen, som stämmer oss italienskt, något barnsligt, lekfullt, sorglöst och soligt midt i de mest tragiska konflikter. Här finnes vidare allt, som kännetecknar Italien, åtminstone så som vi äro vana att uppfatta det: gamla förfallna adelspalats,röfvarhöfdingar, vendetta, socialism och camorra, marionetteater, lotteri och helgonbilder och vidskepelse i alla upptänkliga former, blandade med en äkta hednisk världsuppfattning.

***

==============================

IV.

Jag föreställer mig alltid, när jag läser en bok af Selma Lagerlöf, att hon liksom åtskilliga andra stora berättare, icke vet, då hon börjar, huru allt skall sluta. Ofta nämner hon åtminstone detaljer, som hon sedan icke använder (skeppsgossen vid L'Univers' undergång), hvilket sällan en författare gör, som beräknat sin historia. Likaledes glömmer hon stundom drag, som hon redan berättat, och gifver två olika motiveringar för samma händelse. Och det händer också, att hennes historier inför den nyktra eftertanken kunna förefalla icke så litet osannolika.

Men hvilken rik och sprudlande fantasi har hon icke! Man märker det kanske allra tydligast, när man läser en sådan berättelse som »Herr Arnes penningar». Det är en historia utan allt djupare innehåll, hvars hela framställningssätt är inspireradt af någon gammal ballad, och den vill endast ett: skrämma oss. Det är ett mästerverk af berättelsekonst med dess skickligt stegrade spänning af händelserna.

Själfva hemligheten i hennes konst ligger30

döck däri, att det oväntade alltid inträffar. I de flesta fall vet man, då man låst några sidor af en bok, huru händelserna i hufvudsak komma att utveckla sig. Men Selma Lagerlöf kan äfven bereda en ej alltför lättrogen läsare små öfverraskningar. Det finnes ett kapitel i »Gösta Berlings saga», som bär titeln »Gamla visor». Marianne Sinclair sitter i sitt rum, ordnande sina bref och papper. Det berättas, att hon har för afsikt att resa bort för alltid, sedan hon slagit upp med Gösta Berling, och fadern blifvit henne förhatlig. Man tror således, att hon skall resa I Därefter får man veta, att hon förlofvat sig med löjtnant Adrian. Man tror således, att hon skall gifta sig med honom. Men hon anförtror oss också, att det icke år af kårlek, utan endast af medlidande, som hon förlofvat sig med den fattige löjtnanten. Nu ärnar hon slå upp med honom och till tröst gifva honom en penningsumma, som sätter honom i stånd att odla fädernegården. Följaktligen tror läsaren, att Marianne tänker slå upp med honom. Men nu uppträder löjtnanten själf på scenen, och det visar sig, att han älskar Marianne, och att Marianne älskar honom. Slutet, som man icke kunnat förutse, blir att de gifta sig.

Huru skifta icke händelserna i detta kapitel, hållande oss i ständig spänning! Likvisst må manS ELMA LAGERLÖF

icke föreställa sig, att det är ett virtuosstycke, endast tillkommet för att med väld fasthålla läsarens uppmärksamhet. Tvärtom den oroliga gången af händelsernas utveckling har sin förklaring i Mariannes eget väsen. Det är en åldrad skönhets, en f. d. baldrottnings nyckfulla hjärta, som bestämmer berättelsens rytm. Författarinnan öfverraskar oss, men hon är endast öfverraskande som lifvet själf.

Ett liknande fall kan man iakttaga i »Herr Arnes penningar». När Elsalill har hört de tre bofvarnas samtal och vet, att Sir Archie är mördaren, väntar man, att historien skall vara slut. Intet annat kan ju återstå än, att Elsalill angifver sin familjs och fostersysterns mördare. Men så sker icke. Slutet fördröjes ytterligare, ty Elsalill älskar Sir Archie, och hon kan icke förmå sig att angifva honom. Denna Elsalills kärlek blir orsaken till alla de följande uppträdena och särskildt till den stämningsfulla scenen, då hon uppsöker Sir Archie i källarsalen för att varna honom. Han genomskådar, att hon redan angifvit honom och flyr, bärande henne som sköld framför sig.

Man kan i Selma Lagerlöfs berättelser urskilja flera olika manér. Hon har lärt af många olika författare, och särskildt i förstlingsboken är det lätt att spåra studiet af Shakespeare och Goethe, af32

Tegnér och Runeberg, at Almqvist och H. C. Andersen och många andra. Det finnes drag af Frithiof i Gösta Berling; hans torparlif erinrar om Almqvist. Framför allt har hon dock tagit starka intryck från Runeberg.

Det är knappast en tillfällighet, att Gösta Berling i mångt och mycket bär spår af epopeens teknik. Författarinnan

tilltalar åskådarna som en gammal folksångare, hvilken begär uppmärksamhet för sitt ämne; så när hon i första kapitlet beskrifver landskapet. Eller hon har utrop till sina åhörare som det ofta citerade »O sena tiders barn». Hjältarnas antal är tolf liksom den franska Karlamagnussagans pärer eller hjältarna kring det runda bordet, och den uppräkning af dem, som göres med ett par förklarande epitet (orig. uppl. s. 40), är helt i folkeposets stil.

Ur detta äldsta manér i »Gösta Berlings saga» med dess alltför oroliga och svulstiga, men trots allt så betagande poetiska framställning har hon frigjort sig genom studiet af den Björnsonska bondeberåt-telsen och den isländska sagan. Därunder har stilen blifvit fastare och hela berättelsesättet kyligare, mera objektivt. »Osynliga länkar» och »Jerusalem» beteckna ungefär höjdpunkten af detta manér. I Nils Holgersson har däremot framställ-**Järnet från Ekeby.** Teckning af Georg Pauli till Gösta Berlings Saga.

ningen åter blifvit for pratsam och skummar ofta öfver alla bräddar.

Men öfverallt är Selma Lagerlöfs framställningssätt folkligt, objektivt, berättande.

Och det är icke endast i rent yttre afseende som Gösta Berling verkar episk. Tonen, uppfattningssättet är såväl i hennes större som smärre berättelser åkta episkt.

Ingenting är i svensk vitterhet sällsyntare än denna episka läggning. Af svenska skalder äges den kanske endast af finnen Runeberg.

En epiker måste vara objektiv. Han måste helt uppgå i de gestalter, som han skapar, försvinna bakom dem, låta sin egen lyrik och sitt eget patos sammansmälta med deras. Han måste vara oändligt intresserad af sina personers öden, men på samma gång skildra deras glädje och smärta med samma jämna mod. Han speglar tingen, icke sig själf.

Men icke nog därmed. Epikern måste äfven hafva en känsla af helheten framför sig. Han får aldrig glömma, att hvad han berättar endast är en episod i mänsklighetens stora saga, en droppe ur ett haf. I individens historia ser epikern alltid människosläktets. Han är som en man, hvilken många år varit borta från den stad, som sett honom födas, där hvarje ansikte och hvarje gatsten en

gång varit honom bekanta. Ingenting kan vara mera vemodigt och på samma gång mera upphöjdt än ett dylikt återseende. Allt är förändradt! Människorna, som han träffar på gatorna, äro honom okända. Han går som en främling i staden, där allt det gamla lyser i minnenas glans. Det är det första intrycket. Så möter han gamla vänner som äro förändrade, barn, hvars föräldrar han en gång känt, han hör talas om människoöden af växlande art. När han tillbragt några dagar på detta sätt, är det, som om han lefvat generationers lif. Han höjer sig liksom upp öfver den enskildes tillvaro och omfattar i en enda blick hela mänskligheten. Han ser, huru människorna födas, lefva en kort tid på jorden, och därefter gå bort till de grafvar, som vänta dem. Han ser hvad människolifvet är i rikedom och i fattigdom. Han genomskådar fraserna, drömmarna, illusionerna, men han inser också, att det icke kan vara annorlunda ån det är. Han tycker sig ana de lagar, som styra det hela midt i det virrvarr af underliga öden, som på en gång brusa in öfver honom.

Det är just en sådan högtidskänsla, som besjälar hela Selma Lagerlöfs skildringssätt. Liksom en gammal aoid, den där uppsamlar folkets sagor och besjunger dem, har hon låtit de värmländska sägnerna tala till sitt hjärta i Gösta Berlings saga.

Om möjligt ännu tydligare spårar man samma bärande uppfattning i »Jerusalem». Betecknande är i detta afseende den vision, hvilken står som inledning till arbetet, och där Ingmar ser hela raden af förfäder ända från hedenhös samlade i »storstugan», lefvande evighetens lif under samma sysselsättningar som på jorden. Huru äkta folklig i bästa mening är icke denna uppfattning! Så hafva alla naturfolk föreställt sig förfädernas andar, jagande, fiskande, plöjande som de själfva. Och huru myllrar det icke sedan fram af gestalter och människoöden i denna underbara bok, tills sagan slutligen blir en historia om hela den svenska bondens strid med det jordiska och

längtan efter det himmelska.

Det är klart, att en dylik episk uppfattning alltid måste präglas af en särskild, bestämd världsåskådning, hvilken liksom födes ur själfva skådespelets art. Men åkta episkt framträder denna grunduppfattning aldrig på något subjektivt sätt. Selma Lagerlöf predikar aldrig några teorier, men under händelsernas gång kan man skymta en viss grundsyn.

Först och främst är hennes skriftställarskap buret af en stark humanitetskånsla och af ett högt etiskt ideal, öfverallt söker hon att se det goda i sina medmänniskors görande och låtande. Hon är36

i detta afseende den absoluta motsatsen till August Strindberg, den store satirikern, som med diabolisk träffsäkerhet upptäcker det maskstungna, dåligheten, lumpenheten och alltid hänsynslöst afslöjar fel och laster. För Selma Lagerlöf är följande yttrande om grefvinnan Märta i »Gösta Berlings saga» ytterst karakteristiskt: »Jag har väl ej stort mer att berätta om henne nu, och det jag sagt har ej varit godt. Det är som om mitt samvete sloge mig. Hon var dock godhjärtad och lefnadsglad, då hon var ung» ...

Långt mera konstnärligt uttrycker författarinnan samma tanke i »Legenden om fågelboet». Eremiten Hatto har lidit mycket af världens vrånghet och orättvisa. Dag efter dag står han därför ute i ödemarken och ber med uppsträckta händer sitt lifs stora bön. Han ber Gud, att denne måtte låta domens dag inbryta öfver denna onda värld. Ett fågelpar tager honom, där han står förtorkad och knotig, för ett gammalt träd och bygger sitt näste i hans uppsträckta hand. Hatto låter dem bygga, ty han har funnit ut, att, om han mäktar stå kvar bedjande med upplyfta armar, till dess fåglarna hunnit uppfostra sina ungar, skall Gud höra hans bön. Men snart år hans sinnestillstånd förändradt. Hans böner blifva allt mindre brinnande, och när han åkallar Gud för att af honom begära världens frälsning genom förstörelsen, gör han ett tyst undan-

tag för de sex skrikande ungarna i boet. Allt oftare sänker han armen för att kasta en blick på dem. Kårleken till de små och värnlösa, som det blifvit hvaije litet barns uppgift att lära de stora, farliga människorna, kommer öfver honom. Kanske, när allt kom omkring, att Gud fader höll denna jord på sin högra hand som ett stort fågelnäste, och kanske han kommit att hysa kärlek för alla dem, som där bygga och bo, för alla jordens värnlösa barn. Når de flygfärdiga fåglarna öfvergifvit boet och komma och sätta sig på Hattos hufvud och axlar och fladdra och leka rundt omkring honom, då är Hatto besegrad. Han väntar icke längre att Gud skall förgöra världen, ty han har ju icke själf hållit sitt löfte utan sänkt armen för att se på fågelungarna.

Man spårar äfven ofta på bottnen af hennes berättelser ett bestämdt drag af humor. Hon ser betagen, med djupt allvar, men dock med ett godt leende på hela tillvaron. Förvändheterna, dumheterna undgå henne icke, men utan ätt förarga henne. Det år humoristiskt, när skolmästaren i »Jerusalem» bygger missionshuset för att stödja den ortodoxa kyrkan, men i själfva verket öppnar dörren för de frireligiösa rörelserna. I Gösta Ber-ling framtindrar denna humor ofta, t. ex. i skildringen af patron Julius eller mamsell Marie, men38

framfor allt ligger den diskret bakom händelserna. Alla dessa kavaljerer tro, att majorskan afslutat ett kontrakt med djäfvulen, ett skämt, som Sintram ingifvit dem.

Ser man djupare ned till hennes världsuppfattnings rötter, utgöres kanske den bärande principen af, att människan behöfver en illusion för att kunna lefva.

Gäng på gång finner man denna tanke varierad i hennes skrifter. Humoristiskt är den utvecklad i den lilla kvicka berättelsen om morbror Ruben. Denne hade en gång som barn satt sig på en kall trappa, förkylt sig och dött af feber. Sedan blir han till ett varnande exempel för barnen generation efter generation, en myt, en lögn, med hvilken de skrämmas för allehanda farligheter. I förbigående sagdt kan denna berättelse äfven tjäna som ett exempel på, huru en folktradition uppkommer och förvandlas, intressant att läsa hos en författare, som själf

skapat så många sagor i anslutning till folkets lefvande sagoskatt.

Icke mindre typiskt dyker samma tanke upp i berättelsen om Fra Felice, som har förmågan att låta folk vinna på lotteri. Han talar och folket vet, att alla ord hafva sitt nummer. Man fäster sig vid, hvad han säger och spelar därefter. »Jag visste ej, hur det tillgick,» säger han till Donna Elisa, »det var en

Guds gåfva». Munken skapar den nödvändiga illusionen åt den gamla Agneta, som lefver ensam i en stuga uppe vid den breda gletschern. Hon pinas af den tanken, att ingen har någon glädje af, att hon lefver. Men munken, som hon möter, visar henne, att hon har nog att lefva för äfven där uppe i fjället. Hon är icke ensam. Hvad hon trott vara dimma och dunst och blåhvita skiftningar i isen, det var skaror af osaliga andar, som pinades i den eviga kölden. Från den dagen känner sig Agneta åter lycklig. Hon har fått en uppgift att lefva för. Hon arbetar dubbelt mot förr, köper ved och ljus, och om natten komma de osaliga och värma sig i hennes stuga, där brasan sprakar och ljusen lysa.

Ännu mera skarpt är tanken formulerad i »Kejsarinnans kassakista». Det fattiga folket ute vid dynerna lefver i djup nöd. Kejsarinnan gripes af medlidande, men vet ej hvad hon skall göra för dem. Slutligen skänker hon dem en skatt, men de få icke röra den, förrän de råkat i högsta nöd. Och ännu aldrig hafva de anlitat den; blotta medvetandet om att skatten finnes har skänkt dem styrka och uppehållit deras mod. Kistan innehåller i själfva verket endast några daler. Denna kejsarinnans skatt blir i munkens predikan till en symbol af tron på försynens makt,

som bärer människorna genom lifvets svårigheter och världens frestelser.

Tydligast framkommer denna synpunkt i »Antikrists Mirakler». Intet ord är falskare än det, som är inristat i Antikrists krona: »Mitt rike är endast af denna världen». Människan behöfver det oändliga för att lefva, för att uthärda lifvet, för att höja sig ur träsket, för att icke misströsta under fattigdomens strider eller förslöas af rikedomen.

I Jerusalem förekommer en präst. Någon märklig predikant är han icke. Han har träffats af ett slaganfall och därefter äro hans själs krafter brutna. Han predikar alltid om Guds försyn. »Ingenting är så märkvärdigt, som att tänka på, hur Gud styr», säger han gärna som afslutning på ett samtal. »Ingenting i världen är så märkvärdigt.»

Samma stilla undran fyller äfven öfverste Beerencreutz, där han på gamla dagar är sysselsatt med att väfva en trasmatta för sina båda rum. Det är icke något lätt arbete, och under det han slår samman trådarna och ordnar mönstrets färger, sitter han och funderar på, hur hans lif och de människors lif, som han känt och följt, bilda en liten del af Guds stora väf. Och det förefaller honom, som om han väfde in sitt eget och sina vänners lif i mattan i en ringa efterlikning af det, som han menar, att han sett framställdt i Guds väfstol.

Pörsta mmuskriptsidaa at "En Herrgårdssägen".

Selma Lagerlöf är alltid på spår efter detta öfvernaturliga, som ingriper i människolifvet. Ett af hennes arbeten bär betecknande nog titeln > Osynliga länkar». Hon hänsyftar därmed på de dolda makter, hvilka skapa människornas öden. Dessa makter antaga mångahanda skepnader i hennes diktning. Ofta är det själens egna krafter, passioner, stämningar som hon personifierar. Fru Fasta hemsöker Petter Nord. Fru Sorg och hennes svarta fåglar härska på Munkhyttans herregård. Denna sista figur, den yppersta af alla hennes allegorier, är ytterst liffullt genomförd. Fru Sorg uppträder på herrgården som en gammal gumma, med smalt underansikte,

gnagartänder och kloformadt pekfinger : en maskerad läderlapp. Tankeinnehållet har på hvaije punkt erhållit ett rent åskådligt uttryck.

1 Gösta »Berlings saga» samlar sig det öfvernaturliga kring Sintrams person, en figur, icke så litet besläktad med den tyska romantikens djåfvulsgestalter, fast den också har drag gemensamma med folksagans Hin Onde. »Sintram heter den elake brukspatronen på Fors, han med den klumpiga apkroppen och de långa armarna, med det kala hufvudet och det fula grinande ansiktet; han hvars lust är att anstifta ondt » Det är en skämtare i Mefistos hånfulla stil, hvilken gärna uppträder utklädd som Satan. I denna gestalt narrar han jul-42

natten på Ekeby alla kavaljererna och slutligen äfven sin medbrottsling, Gösta Berling, att anstifta ondt mot majorskan. Hemska sägner berättas om honom: regniga söndagseftermiddagar kommer en tung kaross, förspänd med svarta hästar, körande upp till hans herregård. En mörkklädd elegant herre stiger ur vagnen och hjälper Sintram att fördrifva de tröga timmarna med kort- och tärningsspel. Man kan gissa hvem det är! Underligt är det ej, att mamsell Dillner, som låtit locka sig till giftermål med Sintram, ej kan trifvas på Fors. Där finnes för mycket trolltyg. En svart hund med röda ögon förebådar Sintrams ankomst. Det kan också hända, att, då hon, spelande piano, händelsevis vänder sig om, får se Hin onde sittande i gungstolen.

Ofta är det öfvernaturliga psykologiskt motiveradt och förklaradt. I »Fiskarringen», denna lilla novell, i hvilken det gamla Venedig så förunderligt lefver upp, är det endast i Ceccos upphetsade fantasi, som stormen framkallas af demoner, och som den först upphör, då stadens tre mäktiga skyddshelgon begifvit sig ut på hafvet och besegrat de onda makterna. Likaledes är det endast för Jofrid som Stenkumlet tager formen af en gammal vikingakonung.

Alltid är dock icke detta fallet. Det öfvernaturliga kan också föra en så att säga självständigS ELMA LAGERLÖF

43

existens. Det är ju så, som det förekommer i den vanliga folksagan, och det är också den vanligaste form, hvari det uppträder i Selma Lagerlöfs berättelser. I »En Herrgårdssägen» och ännu mer i »Herr Arnes penningar» finnes knappt en sida, där icke det öfvernaturliga direkt ingriper i händelsernas gång. Den döda jungfrun glider vid sidan om mördaren, står ständigt framför honom och betraktar honom med sina brustna ögon. Hon tager plats som diskerska på källaren i Marstrand, för att brottet skall upptäckas. I »Antikrists Mirakier» hopas slutligen underverken i en rent af oroande grad. Det kan icke nekas att det öfvernaturligas förekomst slutligen afskär alla verkliga konflikter. Leken förstör verklighetens eget spel.

Men framförallt utgör naturen själf ett band af dylika osynliga länkar, slungade ikring människan. Selma Lagerlöfs hela diktning bäres af en mäktig naturkänsla, och hennes människor lefva i det innerligaste samförstånd med naturen. Typisk för hennes naturuppfattning är sagan om Reor:

»En man hette Reor. Han var från Fuglekärr i Svarteborgs socken och ansågs vara den bäste skytten i häradet. Han blef döpt, då kung Olof utrotade den gamla läran i Viken, och var sedan en ifrig kristen. Han var friboren, men fattig, vacker, men ej storväxt, stark, men blid. Han44

tämde unghästar endast med blickar och ord och kunde locka till sig småfåglar med endast ett tillrop. Han vistades nästan ständigt i skogen, och naturen hade stort välde öfver honom. Plantornas växt och trädens knoppning, hararnas lek på skogens öppna platser och abborrens språng i den kvällslugna sjön, årstidernas kamp och vädrets växlingar, detta var hufvudhändelserna i hans lif. Sorg och glädje tog han af sådant och ej af det, som skedde bland människor.»

Är det underligt, att det är åt en sådan man, som vildmarken bestämmer sin dotter. En dag under en jakt krälar en hvit orm framför honom. Han vill fånga den, men ormen glider alltjämt undan, och på det sättet föres han småningom allt djupare in i skogen. Slutligen står han på en blomster-strödd äng framför en mossbelupen

fjällvägg. Reor, naturens utvalde son, upptäckte strax, att han stod utanför en jätteboning:

> Där var ock förunderligt stilla: inte en fågel rörde sig, inte ett barr spelade i vinden, det var som om allt höll andan, väntande och lyssnande i obeskriflig spänning. Han var liksom kommen in i ett rum, där han ej var ensam, ehuru han ingen såg. Han trodde, att någon gaf akt på honom, han kände det som om han var väntad.. .

I detta ögonblick blef han åter varse ormen.S ELMA LAGERLÖF

Den hade ej gömt sig, fastmer hade den krälat upp på ett af blocken, som frosten sprängt ned från fjällväggen. Och strax nedanför den hvita ormen såg han den ljusa kroppen af en flicka, som låg och sof i det mjuka gräset Hon låg utan annat täcke än några spindelväfstunna slöjor, just som om hon kastat sig ned där efter att natten om hafva lekt med i älfvedansen, men gräsets långa blad och dess dallrande, Q un lätta blomvippor stodo högt öfver den sofvande, så att Reor blott kunde skymta kroppens mjuka linjer. Ej heller gick han närmare för att se båttre. Men sin goda knif drog han ur skidan och kastade den mellan flickan och fjällväggen, så att den stålrädda jättedottern ej måtte kunna fly in i berget, då hon vaknade.

Sedan stod han stilla i djupa tankar. Ett visste han genast, att den tärnan, som sof där, ville han äga; men ännu var han ej rätt ense med sig själf, hur han skulle handla med henne.

Men då lyssnade han, som kände naturens tungomål bättre än människornas, till den stora, allvarliga skogen och det stränga berget. 'Se', sade de, 'åt dig, som älskar vildmarken, lämna vi vår fagra dotter. Bättre passar hon dig än slättens döttrar. Reor, är du värdig den ädlaste gåfva?'

Då tackade han i sitt hjärta den stora väl-46

görande naturen och beslöt att göra flickan till sin hustru och ej blott till trälkvinna».

Han kastar den medförda björnhuden ikring henne, och när han det gjort, »dånade bakom fjällväggen ett skratt, vid hvilket marken riste. Det ljöd ej som hån, endast som om något suttit i stor ängslan och ej kunnat låta bli att skratta, då han helt plötsligt blef fri från denna. Den förfärliga stillheten och den tryckande hettan togo ock slut. öfver gräset sväfvade en svalkande vind, och barren böljade sin susande sång. Den lycklige jägaren kände, att hela skogen hållit andan, undrande, hur vildmarkens dotter skulle behandlas af människosonen. »

I Gösta Berlings saga framträder naturen som den nödvändiga bakgrunden för skildringen. I ett särskildt kapitel, nästan som en historiker, utmålar Selma Lagerlöf den trakt, som sett hennes sägner födas: Löfvens långa, af frodiga slåtter kransade sjö, bergen där bakom och de stora skogarna uppe i norr. Det är upp till dem, som Gösta Berling flyr, när han brutit med människorna. Och tydligt är det angifvet, att den långa vintern och det hårda klimatet framföda det dystra lynnet men också den ystra uppsluppenhet, som utmärka kavaljererna:

»Jag vet nog, hvarför de gamla älskade honom (Gösta Berling). Jag vet nog, hur lång vinterkvällenS ELMA LAGERLÖF

kan bli, och hur dysterhet kan smyga sig öfver sinnet borta på de ödsliga gårdarna. Jag förstår väl, hur det kändes, då han kom.

Ah, tänk en söndagseftermiddag, då arbetet hvilade och tankarna voro slöa! Tänk er en envis nordanvind, piskande köld in i rummet, en köld, mot hvilken ingen brasa kunde bringa lindring! Tänk er det enda talgljuset, som ständigt måste snoppas! Tänk er den entoniga psalmsången utifrån köket!

Nå och så klinga bjällror, så stampa raska fötter af sig snön ute på förstugubron, så kommer Gösta Berling in i rummet...»

Ännu mera medvetet har hon kanske betonat denna naturens makt öfver människosinnet i Jerusalem. Det är den

långa vintern, mörkret och kölden, skogarnas mystik, som föder det religiösa grubblet i människornas sinnen. Mästerligt är denna naturens välde måladt i scenen i Stark Ingmars stuga. Socknens folk äro på dans hos honom. Stark Ingmar har visat Ingmar forsen, då de plötsligen få höra ett skarpt ilsket skall såsom af en hund, hvilken drifver långt uppe i skogen. Stark Ingmar för skyndsamt sina gäster in i stugan, lägger hasp och krok för förstugdörren, stänger spjället och släcker ljuset. Ängslan griper folket i stugan. Man hör tydligt, att det ej är en vanlig hund. Det48

är berghunden. Man hör skallet tätt in på stugan, som det går rundt flera gånger; därefter aftager det i styrka och slutligen kan man följa, huru hunden jagar ned öfver Långforsmyren och upp öfver bergen på andra sidan dalen. Så blir det alldeles tyst, men därefter höres ljudet åter:

»Det kom farande ned från berget med starkt dån. De hörde, då det var i bergsluttningen, de hörde, då det var i skogsbrynet, de hörde, då det var öfver dem. Det var likt en åska, som kom rullande fram på jordytan, det var som om hela berget kom farande och tågade ned i dalen. Och då det var alldeles in på dem, böjde alla ned sina hufvuden och drogo in skuldrorna. Det krossar oss, tänkte de, det krossar oss.

Men hvad de kände, var ej så mycket dödsfruktan, som fasan för att det kunde vara afgrnnds-fursten, som drog fram genom natten med all sin makt. Det, som skrämde mest, var detta, att de midt under larmet hörde skri och klagolåt. Det hväste och hven, det skrattade och tjöt, det gnisslade och pep. Då det, som nyss förnams som en stor åska, nu var alldeles framme och inpå dem, hörde de, att det bestod af jämmer och hot, af gråt och ilska, af skrällande hornlåt, af sprakande eld, af gastars tjut, af djäflars hånskratt, af stora vingars susning.**Till Jerusalem.** Bonad utförd af Svensk Hemslöjd med scener ur »Jerusalem».S ELMA LAGERLÖF

49

De kände, att allt ondt i afgrunden var lössläppt denna natt och kom störtande öfver dem.

Hela marken darrade, och stugan vacklade ett ögonblick, som om den skulle falla.

Det var som om hästar togo sats öfver stugan, deras hofvar slogo dånande mot takåsen, som om gastar tjutande foro förbi knutarna, som om läderlappar och ufvar med tunga vingslag störtade mot skorstenen.

Medan detta varade, lade någon sin arm om Gertruds lif och drog henne ned på knä. Och hon hörde Ingmar hviska: »Vi skola falla på knä, Gertrud, och bedja till Gud.»

ögonblicket förut hade Gertrud trott, att hon skulle dö, så förfärlig var den skräck som gripit henne. Det gör mig ingenting, att jag skall dö, tänkte hon, men det gräsliga är, att det ondas makt är så öfver oss oeh inpå oss.

Men ej förr kände Gertrud Ingmars arm om sitt lif än hennes hjärta åter böljade slå, och den stela domningen i hennes kropp upphörde. Hon tryckte sig tätt, tätt intill honom. Bara han höll henne intill sig, var hon inte rädd. Det var märkvärdigt, han var väl rädd själf, men ändå strömmade en sådan trygghet ut från honom.

Så ändtligen aftog oväsendet, och de hörde det draga bort. Det tog samma väg, som hunden 4. — Selma Lagerlöf.50

nyss, ned öfver Långforsmyren och upp i skogshöjderna under Olofshättan.

Men lika fullt förblef det stilla och tyst i Stark Ingmars stuga. Ingen rörde sig, ingen sade något, det var som om ingen mäktade.

Stundom kunde man tro, att skräcken hade utsläckt allt lif, stundom hörde man af ett häftigt andetag, att det ändock fanns någon som lefde.

Men ingen rörde sig på länge, länge. Somliga stodo upprätta, stödda mot väggarna, andra hade sjunkit ned på bänkarna, de flesta lågo på golfvet i ångestfull bön. Alla förblefvo orörliga, förlamade af skräck.

Så gick timme efter timme, och under tiden var det mången, som rannsakade sin själ, och beslöt, att han ville lefva ett nytt lif, närmare Gud och längre från hans fiender. Ty hvar och en af de närvarande tänkte: Det är för något jag gjort, som detta kommit öfver oss. Detta har skett för mina synders skull. Jag hörde nog, hur de, som foro förbi, ropade mig och hånade och skreko ut mitt namn.

Men hvad Gertrud angår, tänkte hon endast: Nu vet jag, att jag aldrig kan lefva skild från Ingmar, utan alltid måste vara tillsammans med honom för den trygghetens skull, som utgår från honom.

Så småningom böljade det dagas, det svaga gryningsljuset trängde in i stugan och belyste de många bleka ansiktena.

En och annan fågel hördes kvittra. Stark Ingmars ko bolade efter mat, och hans katt, som under dansnätterna aldrig sof i stugan, kom och jamade utanför dörren.

Men ingen rörde sig, förrän solen rann upp bakom de östra bergen. Då smög sig en efter annan bort utan att säga ett ord eller bjuda farväl» . . .

Samma natt, som detta händer i Stark Ingmars stuga, är det som Eljas hemsöker sin hustru och slår henne med lamhet. Och efter denna fasans natt går väckelsen öfver bygden och de fromma samla sig för att finna skydd hos Herren.

Selma Lagerlöf beskrifver icke egentligen naturen. Eller i hvarje fall utgör beskrifningen endast en inledning, en förberedelse, ty naturen uppfattas öfverallt som ett lefvande väsen, såsom vi redan hafva sett i »Reors saga». Det svenska landskapet får lif och befolkas i äkta sagostil:

»Det blef också stor glädje, hvarest Storråda drog fram. Alla de jättar, som hade måst flytta från Norge under konung Olafs regering, därför att de ej tålde ljudet af kyrkklockor, kommo ut på bergklintarna, då de sågo Storråda segla förbi. De

ryckte upp unga löfträd med roten och vinkade med dem till drottningen, och då de gingo in i sina stenstugor, där hustrun satt i bekymmer och längtan, skrattade de och sade:

'Nu, kvinna, skall du ej vara sorgsen mer. Nu reser Storråda till kung Olaf. Nu få vi snart komma åter till Norge.'»

En af de mest hänförande skildringar af nordisk natur som Selma Lagerlöf gjort är beskrifningen på den urskog, som möter det romerska skeppsfolket, när det drager upp för älfven (»Skogsdrottningen»). Men hela detta landskap förkroppsligas slutligen i den ljuslockiga nymf, som älgen bär på sin rygg. Hon utgör den mytologiska inkarnationen af denna skog, där stilla musik ljuder, och från hvilken sjömännen hvaije ögonblick vänta, att Pans pipa skall tona dem till mötes.

På samma sätt personifieras bergets hvita dimmor: de blifva till de osaligas andar, hvilka stöna, sucka, huttra af köld. Och så öfverallt. Längst drifves kanske denna personifikation i den rena legenden. Palmen (Flykten till Egypten) är nästan ett mänskligt väsen. Den ser den heliga familjen komma vandrande fram genom öknen. Den böjer sin stam på Jesusbarnets befallning. Den känner en susning gå igenom sina blad, vemodig som en dödssång.Denna Selma Lagerlöfs naturuppfattning har nästan något antikt öfver sig. När hon talar om regnmolnen som ofantliga forvagnar, som körde fram på himmelen med skyhöga lass, liknar detta bilderna i de gamla indiska epopeerna. I Nils Holgersson är det den indiska fabelns talande djur, hvilka liksom i Kiplings Junglebok blanda sig i människovimlet. Å andra sidan är det alltjämt folkets uppfattning. Troll och nissar, strömkarlen och skogssnufvan lefva ännu i våra skogar och våra älfvar. Det är ur folkets lefvande medvetande, som Selma Lagerlöf talar.

***

================================

V.

Om man får döma efter hennes böcker, älskar Selma Lagerlöf icke städerna. Säkerligen afskyr hon deras raka gator, kvalmiga luft, deras artificiella seder och små hänsyn. Liksom Nils Holgersson och vildgässen far hon dera hastigt förbi, sedan hon artigt och vänligt sagt så mycket godt om dem som möjligt. Men hon älskar framför allt landet och naturen, de stora vidderna, skogarnas djup, de fruktbara älfdalarna, bergen, som förtona i fjärran och de leende sjöarna.

Hennes naturuppfattning sätter också sin prägel på hennes människoskildring.

De människor, som hon älskar att framställa, utmärka sig aldrig genom något mera kompliceradt väsen. Om väckelsepredikanten Hellgum är en af de svagast tecknade karaktärerna i »Jerusalem», om han aldrig blir annat än en skugga, hvars stora inflytande öfver menigheten man knappast förstår, beror detta därpå, att hans själslif är af den sammansatta art, som Selma Lagerlöf icke gärna rör vid. Hon intresserar sig icke för dylikaundantagsvarelsers psykologi. Troligen af samma skäl har Gaetano, socialistledaren, agitatorn, drömmaren i »Antikrists Mirakier» endast blifvit en älskare och — ett namn. Om Marianne Sinclaire, världsdamen, antydes det, att hon är en öfverlägsen, modern och reflekterad natur. »Den sköna Marianne bar själf-iakttagelsens ande inom sig. Hon kände hans isögon och hånleenden följa hvaije steg, hvarje ord. Hennes lif hade blifvit till ett skådespel, där han var den ende åskådaren. Hon var ej människa mer, hon led ej, gladdes ej, älskade ej, hon utförde den sköna Marianne Sinclaires roll, och självfiakt-tagelsen satt med stirrande isögon och flitiga, sönderplockande fingrar och såg henne uppträda. Hon var delad i två hälfter.» Men märker man egentligen mycket till denna reflekterande läggning i hennes uppträdande? Ar hon icke ganska naiv i balkongscenen — den förtjusande balkongscenen.

En kvinna, som bär den intellektuella överlägsenhetens prägel är däremot majorskan, där hon sitter fängslad och får besök af Elisabet Dohna. Hennes världserfarenhet, hennes vana att bedöma människor framträder skarpt i samtalet med den unga grefvinnan:

»Barn, barn,» utbrister majorskan, »hur kunde ni gå och gifta er med den dumme Henrik Dohna?»56

SELMA LAGERLÖF

»Men jag älskar honom.»

»Jag ser, hur det är, jag ser, hur det är,» säger majorskan. »Ett snällt barn och ingenting mer, gråter med de bedröfvade och skrattar med de glada. Och tvungen att säga 'ja' till den förste, som säger: 'Jag älskar dig!' Ja visst, ja. Gå nu in och dansa, min kära unga grefvinna. Dansa ni och var glad! Det finnes ingenting ondt i er.»

I denna replik finnes hela Elisabet Dohnas väsen samladt och analyseradt och icke blott Elisabets, utan en stor skara andra unga kvinnors, som äro fyllda af det äkta kvinnliga behofvet att gifva och därför icke väga gåfvans värde.

Men det är inom ett helt annat område, som Selma Lagerlöf vanligen rör sig. Hon skildrar de enkla, de naiva och osammansatta själarna. Hon skildrar aldrig samhällsindividen och aldrig människan i hvardagssituationen. Det är det inre och det allmänmänskliga, som hon för fram. Och behandlar hon någon gång ett nutidsämne som i novellen »Grafskriften», år det en ren själshistoria, i hvilken just visas huru en person, sättande sig upp mot det konventionella, och uteslutande följande sin naturs kraf, når upp till en högre och ädlare etisk tillvaro.

Det vill säga, att hon framför allt älskar att måla det mest elementära, det instinktiva i män**Vid skrifbordet.**S ELMA LAGERLÖF

niskan, det som står i omedelbar förbindelse med naturen. Den lille Nils Holgersson, hennes sista skapelse, är i viss mån typisk för hela hennes människoskildring. Han äger visserligen icke Mowglis halft mystiska djursjäl, men också han är dock ett naturväsen, som förstår fåglarnas språk och skyr människornas närhet.

På grund af denna hennes läggning lyckas det också för Selma Lagerlöf att med sådant mästerskap framställa vansinnet. Med hvilken säkerhet är icke Lövenborg tecknad! Hans oro, när han kommer ombord på pråmen, som skall föra kavaljererna nedför älfven (hans vansinne härrör af att hans fästmö drunknat), hans betagenhet, då han spelar på sitt träklaver, hans aningar i smedjan den natt, då majorskan ligger döende l Med samma mystiska förståelse följer hon Hedes förvirrade tankar i den mästerliga berättelsen »En Herrgårdssägen».

Af särskildt intresse är det emellertid att iakttaga hennes människoskildring i »Gösta Berlings saga» och i »Jerusalem».

Almqvist, som älskade nya och underliga ord, fann en gång på att kalla en af sina skildringar för en romaunt. Han ville med detta namn antyda, att den stod midt emellan epos och roman, midt emellan heroisk och verklighetsskildring. Det58

finnes få böcker, för hvilka en dylik mellantitel skulle vara mera naturlig ån för Selma Lagerlöfs förstlingsskrift. Som redan sagdt erinrar den i rent yttre afseende icke så litet om ett epos. Man kan ännu tydligen se, att den genomgått ett versstadium, och att det ursprungligen varit epopeen på vers, som föresväfvat författarinnan. Hennes ordval sträfvar öfverallt att framkalla intrycket af egendomlighet och storhet. Det sväller och brusar af öfvermodig, förtätad känsla. Boken är ett kraftutbrott, som blottar en ny ådra i svensk diktning. Själfva grundtonen i berättelsen är betagenhet, entusiasm, hemlighetsfullhet, denna vördnad och rysning, som det förflutna framkallar i människosinnet. Det är en följd af sägner, som man hör de gamla berätta. Det är som sutte man själf en kulen vinterafton uppe på en gammal värmländsk herrgård. Snön yr utanför, men inne lyser lampan och sprakar brasan. Och i den sena nattimman, då sinnena uppvärmts, och hemskheten utanför söker sig uttryck i ord, flyta dessa sägner från de gamlas läppar. Det är minnen från föräldrars och farföräldrars tid, en hel trakts färgrika sägner om kärlek och hat, om mord och blod, om vilda seder, glada sällar och sköna kvinnor. En bestämd historisk prägel hvilar öfver det hela. Man befinner sig i tiden strax efter Napoleonskrigen. SådanaS

figurer som kusin Kristoffer, öfverste Beerencreutz och den lille trumslagaren, hvilka själfva deltagit i striderna, medföra liksom ett återsken från den stora världsbranden. Eller hvilken ypperlig tidsmålning är icke denna tablå med sin balkongscen i spanska färger, under hvilken Gösta Berling, trubaduren, kysser den eldiga signoran inför den naiva publiken af applåderande brukspatroner i salongen. Det är äkta romantik från tjugu- och trettiotalet.

Det är en sägnernas värld, i hvilken hon inför oss, men verkligheten skönjes under sagans slöja. Hon skildrar gammalt, patriarkaliskt herrgårdslif i Värmland. Sju bruk har majorskan fått i arf efter sin älskare Altringer. Hon styr och ställer själf med dem och sitter som härskarinna på Ekeby. Hon har församlat ikring sig en stab af kavaljerer, en hel flygel full af de underligaste sällar och original: Den försupne prästen Gösta Berling, som liknar en Fritiof i mannakraft och skönhet, den djärfve Beerencreutz, den klotrunde och jovialiske patron Julius, filosofen, farbror Eberhard, den store musikern Lilliecrona, uppfinnaren Keven-hüller och hvad de för öfrigt alla heta.

Det icke minst egendomliga med den värld, i hvilken författarinnan inför oss, ligger däri, att alla vanliga konventionella begrepp och seder icke spela60

någon roll. Här är det icke frågan, om människan är rik eller fattig; icke heller finnas några egentliga

ståndsfördomar. Alla äro lika. Det är individens människovärde, som i sista hand afgör allt. Kapten Lennart har fått fem års straffarbete för en stöld, som han förmenas hafva begått. Icke drager sig någon bort från honom därför, när han kommer ut från fängelset! Tvärtom. Alla hälsa honom hjärtligt, och kavaljererna inbjuda honom strax till ett muntert lag.

Denna majorska är själf en egendomlig gestalt. Hon har varit traktens största skönhet med en den mest romantiska kärlekssaga. Ån sitter hon i frasande siden vid sitt rikt dukade bord som traktens förnämsta ståndsperson; en annan gång finna vi henne på landsvägen, rökande sin kritpipa och körande en fora. Hon slår sig ned på krogen och samtalar med en försupen tiggare, som just stulit en säck mjöl; för att rädda honom från förtviflan, för att bringa honom till besinning berättar hon sitt eget lifs historia.

En annan scen, som på ett ypperligt sätt illustrerar detta lif och dessa människor, är auktionen på Björne. Melchior Sinclair har bortspelat sitt samtycke till Gösta Berlings giftermål med hans dotter. Men han tror aldrig, att den stolta Marianne skall sänka sig ned till Gösta Berling. DåS ELMA

han får veta, att hon älskar Gösta, och att hon kysst honom, blir han utom sig. Han har icke längre något att lefva för. Han gripes af raseri, blir till ett vilddjur, som stänger dottern ute från sitt hem, slår modern, dricker som en galning, förstör allt omkring sig, och ställer till auktion på den högt älskade fädernegården. Själf tager han som en krögare plats vid brännvinskaggen bakom disken och häller i supar åt dem som göra de bästa buden. En elak anmärkning af Sintram, att Brobyprästen, som han djupt hatar, ärnar inropa hela gården, återför honom till ett slags besinning. Med buteljen i hand jagar han alla på flykten och lägger sig att sofva ruset af sig på några sammanrafsade kuddar. Och i det blidaste och tåligaste lynne far han nästa morgon för att återhämta sin dotter till fädernegården.

Det djupaste draget i dessa människors karaktär ligger däri, att de icke äro styrda af tanke och vilja. Selma Lagerlöf säger det själf: Tänkte aldrig den tidens människor på hvad de gjorde? frågade vi. »Visst tänkte de, barn,» svarade de gamla. »Men inte som vi tänka,» envisades vi. Denna iakttagelse är alldeles riktig. Alla dessa älskvärda människor, som röra sig i Gösta Berlings saga, lefva med hjärtat och icke med hufvudet. De analysera icke, draga icke slutsatser, beräkna icke på det torra62

och nyktra sätt som vi göra. De ledas uteslutande af stundens ingifvelse, af passionen, tillfälligheten, nuets nyck, blodets nyckfulla gång. Däraf också denna vansinnets eld, som är öfver dem. Kavaljererna regera på Ekeby. Dans och jaktpartier aflösa hvarandra. På järnet, som bruket sålt till Göteborg, tänker ingen. Allt går vind för våg. Märkvärdigt nog går det ändå, fast snarast som ett Herrans under. Allt blir till ett äfventyr. »På deras (kavaljerernas) tid skummade starkt, bäskt öl utför Björksjöfallets breda gråstenstrappa, och Löfvens långa sjö var ej fylld med vatten utan med brännvin. På deras tid lades intet tackjärn i åssjan, men smederna stodo i skjorta och trätofflor framför härdarna och vände ofantliga stekar på långa spett, medan smedpojkarna med långa tänger höllo späckade kapuner öfver glöden. I de dagarna gick dansen öfver bruksbackarna. Då sof man på hyfvel-bänken och spelade kort på smedjestädet. I de dagarna smiddes intet järn.»

Dessa kavaljerer hafva majorskan att tacka för allt. Men det behöfves endast, att den elake Sintram inbillar dem, att majorskan gjort ett kontrakt med Satan, att en af dem hvaije år skall utlämnas till mörkrets furste, för att hon efter behag skall få styra och ställa på Ekeby, och deras tacksamhet mot välgörarinnan vändes i hat. Efter en julnatt,S ELMA LAGERLÖF

tillbragt i sus och dus i Ekeby smedja, sker utbrottet vid julmiddagen. Kavaljererna hafva placerats vid ett särskildt bord, under det att majorskan ståtar med sina inbjudna gäster vid högtidsbordet. Christian Berg, mera ett

troll än en människa, får plötsligen för sig, att det ej är hjärpar utan kråkor, som man serverar dem. Måttet är rågadt. En för en griper han fåglarna på fatet och slungar dera i väggen. Han smädar värdinnan. Men han har icke väl inför de församlade ståndspersonerna utkastat beskyllningen, att Altringer varit hennes älskare, och att hon på så sätt förvärfvat de sju gårdarna, förrån han gripes af den djupaste ånger: han går rundt ikring bordet på sina knän: »Jäg är full,» ropade han, »jag vet inte, hvad jag säger, jag har ingenting sagt. Hund och träl, hund och träl och ingenting mer har jag varit för henne i fyrtio år. Hon är Margareta Celsing, som jag tjänat hela mitt lif. Jag säger ingenting ondt om henne. Skulle jag säga något om den vackra Margareta Celsing! Jag är hunden, som vaktar hennes dorr, trälen, som bär hennes bördor. Hon må sparka mig, hon må slå mig, men ni ser ju, att jag tiger och tål» Jag har älskat henne i fyrtio år. Hur skall jag kunna säga något ondt om henne.»

Det är fantasien och känslan som styra dessa människor. Alla slå de om från den ena känslo-

stämningen till den andra lika hastigt som Christian Berg. Man vet aldrig, hvad de skola företaga sig i nästa ögonblick. Se på denne patron Julius, som i sjutton år en gång om året öfverfalles af samvetskval och besluter att resa hem till sin mor. Några timmar efter det han under tårar farit bort i den välpackade skrindan, är han åter tillbaka på Ekeby. Musikern Lilliecrona slites ständigt mellan kärleken till äfventyrsvärlden på Ekeby och det lugna hemmet, där han har sin älskade hustru och sina barn.

Det är i denna krets af män, som Gösta Berling är den allmänt beundrade hjälten. Alla kvinnor älska honom, alla män böja sig inför hans manhaftighet och styrka. »Han är de starka ordens, de lysande gärningarnas man, en hjälte, en hjälte». Kanske snarare en skald. Hvilka omslag i denne mans lif! Se honom först, där han står på predikstolen, fylld af hat öfver de anklagelser man slungat emot honom. Men plötsligen veknar hans sinne, då han betänker, att det är sista gången, som han har rättighet att förkunna Guds ord. Tankarna sväfva ned öfver honom som en flock tama dufvor, och orden strömma så betagande från hans läppar, att hela församlingen sitter gripen och anklagelserna förstummas.

Han är alltid ögonblicksmänniska. Han har lofvat kaptenskan på Berga, att ordna förbållandet**Selma Lagerlöfs nuvarande hem i Falun.**

mellan hennes son och Anna Stjernhök. I stället förälskar han sig själf i Anna Stjernhök, öfverhöljer henne med kyssar, enleverar henne. Men när vargarna förfölja dem under slädfärden, ser han däri Guds finger och aflämnar henne utanför dörrarna på Berga.

Han ålskar Marianne Sinclair, men han kan icke fasthålla henne och slutar med att öfvergifva henne. Huru ofta har man icke i det verkliga lifvet påträffat denna typ, sångarbrodern, vacker, begåfvad, oemotståndlig, full af ädla tankar, men svag, viljelös, motståndslöst följande ögonblickets ingifvelse. I fel som förtjänster är han åkta svensk och härstammar från dessa sorglösa äfventyrare, som fordom öfversvämmat Tysklands och Frankrikes slätter och där öfvat stordåd.

Dessa mån röra sig, svärmiska och förälskade, omkring en krets af kvinnor, hvars skönhet, behag och öfriga dygder författarinnan skildrar med öfver-svinliga ord. Det är deras närvaro, som icke minst skapar denna anda af romantisk ridderlighet, som i så hög grad utmärker sagan. Hvilken beundran fyller icke dessa hjältars själar för majorskan, utbränd, hård till sinnet, manhaftig, mest lik en af Walter Scotts häxor. Men de minnas henne som den underbart vackra Margareta Celsing, hon en gång var. Där är världsdamen Marianne Sinclair o. — Selma Lagerlöf.

och den fjära, men också ömma Anna Stjernhök, hjältinnan i balen på Ekeby. Och där är Ebba Dohna, som nästan år ett italienskt helgon. Och där år denna skära, oändligt intagande Elisabet Dohna, en nordisk hvitsippa.

Alla dessa kvinnor äro lika omedelbara, lika litet konventionella som männen. För dem år kärleken allt. Utan beräkning och utan betänkande gå de helt upp i sin stora känsla.

Sällan har det rent elementära i det svenska nationallynnet blifvit så ypperligt framställdt som i Gösta Berlings saga. Själfva berättelsens rytm rör sig i samma häftiga takt som dessa människors lynnen. Den går i hurtigt språng från den ena känslosträngen till den andra. Med undantag af Bellman har kanske ingen så ypperligt återgifvit denna hänförelse, denna yra, som år den ena ytterligheten hos denna tröga nation full af hetsigheter.

I »Jerusalem» möter oss en annan värld, delvis en ny värld, men i sina djupaste drag präglad af samma egendomligheter som »Gösta Berlings saga».

»Jerusalem» böljar som en ättesaga om Ingmarssönerna, växer ut till en hel sockens historia, till berättelsen om en religiös väckelse och en pilgrimsfärd till Jerusalem. Därunder blir den till en storstilad skildring af den svenska bonden, hans

hårda strid med den steniga fosterjorden, hans möda i skog och på fält, hans oändlighetskänsla och religiösa allvar.

Ett myller af människor, ett helt folk möter oss här. Delvis hafva dessa gestalter en annan karaktär än kavaljererna och damerna i Gösta Berlings saga. Här uppträda inga riddare i silke och guld, inga damer i svarta spetsslöjor. De äro bönder, slutna och stela, fåmälta och betänksamma, säfliga och tröga. Deras syn på tingen kan ofta förefalla nykter och torftig, men den år nödvändig för de fattiga förhållanden, under hvilka de lefva. Starkt i ögonen fallande är också deras klokhet, deras kärlek till den lagbundna ordningen och till den torfva, som de plöjt från far till son. Huru typiskt, att de alla först skåda efter en höfding och sedan följa honom till det yttersta. »I den socknen,» säges det i berättelsen, »äro de vanda vid, att någon skall styra och ställa för dem.» Ett annat betecknande drag, som skarpt framhålles, är bristen på sentimentalitet. De känna icke till någon pjoskig medömkan med sig själfva eller andra, utan i sinnets hårda läggning erinra de icke så litet om de gamla isländska sagornas hjältar. De förlora icke fattningen äfven under sina största lidanden. Karin Ingmarsson ser klart, att hennes man, som super, är dömd till undergång, och hon tager kallt sina mått och steg.

När Eljas halft druckit ihjäl hennes broder Lill Ingmar, lyfter hon först tyst ned gossen ur vagnen, bär in honom i lillkammaren och söker upplifva honom. När detta icke lyckas, går hon in till mannen i storstugan, där denne sitter och äter frukost, lägger handen på hans skuldra och säger: »Det är Häst, att du gör dig ett godt mål, ty om du supit ihjäl min bror, lär du allt få sämre kost än hår på Ingmarsgården.»

En stark hederskänsla är också ett genomgående drag hos dessa kårfva karaktärer, som så envist fasthålla vid sin värdighet. Halfvor har en gång varit berusad. Fästmön, Karin Ingmarsdotter, slår därför upp med honom. »Du drager öfver mig sådan skam,» säger han. Han blir först åter glad, då Lill Ingmar räcker honom faderns gamla klocka, som han bedt honom öfverlämna såsom ett tecken på, att hans dotter gjort Halfvor orätt.

Det är sådana drag som göra dessa bönder till praktiska samhällsindivider. Kloka och näriga styra och ställa de på bästa sätt med sina ting efter världslig lag och ordning. Men under denna sträfva yta döljer sig en romantisk och glödande idealism och en likgiltighet för världens former, som erinra om urkristendomens hela anarki och upprorslynne mot det, som är endast yttre, form och lag. Vi se .det tydligast, om vi betrakta**Senaste porträtt af Selma Lagerlöf.**

denne Ingmar, hvilken i sitt väsen liksom förkroppsligar den svenske bondens egenskaper. Det djupaste draget i hans karaktär är hans rättskänsla. Och denna rättskänsla får hos honom ett rent religiöst uttryck. Att göra som Gud befallt, det är hans högsta lag, människorna må sedan säga hvad de vilja. Ingmarerna hafva alltid sökt att gå Guds vägar. »Vi Ingmarer behöfva inte frukta människor, vi skola bara gå Guds vägar.» Det är efter dylika principer han handlar i sitt lifs stora strid. Brita har dragit skam öfver Ingmarsgården. Ingmar skulle vara i sin juridiska rått att skilja sig från henne. Hennes föräldrar hysa också denna uppfattning och ämna sända henne till Amerika. Men för Ingmar segrar kärleken och rättskänslan.

Det år icke svårt att se, huru det är från samma stränga fordran, som hela den religiösa väckelsen leder sina rötter. Begäret att lefva sitt eget lif efter sina egna föreställningar utgör det bårande draget. Detta kommer starkt fram vid det stora bönemötet i missionshuset, som utgör själfva brytningen i bygdens historia, och det går igen i skildringen af alla de förnämsta personernas öden. Dessa bönder, hvilka så högt älska den fäderneärfda torfvan, föras slutligen af denna oändlighetskänsla ut på det långa pilgrimståget till det heliga landet.70

SELMA LAGERLÖF

Det var hembygdens sägner, som lockade Selma Lagerlöf att på allvar gripa till pennan, och denna skara af kavaljerer utgör i sin djupa uppfattning af det svenska nästan ett nytt Bellmans-galleri. Kan man t. ex. tänka sig en mera intim blandning af äkta svenska egenskaper, ån de som uppenbara sig hos denne Lilliecrona, där han går och spelar sin fiol söndagsmorgonen på de krattade trädgårdsgångarna! Och det år endast en allmänt erkänd sanning, att knappast någonstädes är den svenske bonden så trovärdigt och storslaget framställd som i Jerusalem. På samma sätt är hennes sista skapelse, Nils Holgersson, en bok om svensk natur och svensk djurvärld. Den är som en stor lefvande karta öfver det långa landet med de väldiga barrskogarna, de röda stugorna och de brusande älfvarna.

Det djupaste draget i Selma Lagerlöfs författarelynne år också hennes svenskhet. Tillhörande en gammal Värmlandssläkt, berömd i svenska häfder sedan mer än tvåhundra år tillbaka, har hon djupa rötter i den svenska fosteijorden. Till kynne och uppfattning präglas hennes diktning af djup samhörighet med hennes eget folk. Fru Lenngren har i en dikt om sig själf yttrat, att hon nästan aldrig var borta; med en liten förändring, som gifver uttrycket en ännu mera positiv prägel, kanman om Selma Lagerlöf säga, att hon nästan alltid är hemma. Svensk natur utgör bakgrunden i hennes flesta berättelser, svenskt lynne och vild-markslif deras djupaste innehåll.

Det är genom dylika verk och de egenskaper, som de uppenbara, som Selma Lagerlöf kommit att uttrycka en särskild sida af den nationella strömning, som i närvarande ögonblick genomgår Sverige. Sin djupaste grund har kanske denna rörelse i den härskande ställning, som bonden intager i det politiska lifvet alltsedan representationsförändringen 1864. I litteraturen skönjes den redan under åttiotalet som ett vaknande intresse för de olika landskapernas fysionomi. Bååth och Ola Hansson voro de första, som fingo riktigt grepp på det skånska. Stockholm och skärgården skildrade Strindberg som ingen annan. Men det är dock först med Verner von Heidenstam och Selma Lagerlöf, som denna riktning mot hembygdens lif växer ut till en hela landet famnande makt, för hvilken tusende och åter tusende röster skalla. Det är intressant, att ett ögonblick dröja vid det olika sätt, hvarpå dessa sistnämnda författare uppfatta det nationella. Heidenstam fäster sig framför allt vid det historiska nationalitetsbegreppet. Han berusas af de stolta stormaktsdrömmarna, och i deras tecken nedristar han sina krönikor omKarolinerna. Dessa historiska minnen spela knappast någon roll i Selma Lagerlöfs diktning. Det är folket, landet, torfvan som för henne utgöra Sverige. Med hennes uppfattning kommer man aldrig i beröring med politikens beräkningar eller statssystemens irrgångar. Hon skildrar själfva folksjälen i dess mystiska växt, dessa elementära makter, som äro lika eviga som folket själf.

Då ett folk samlar sig för att ta nya och friska tag i kampen för sina nationella uppgifter och mål, har det» liksom den enskilde individen, behof af att lära känna och få en öfversikt af sina tillgångar och möjligheter. En sådan öfversikt ger historien, och framförallt historien om de> inom pila områden, lodande personligheterna och derå* lifsverk.

Den serie teckningar a! framstående svenska män ooh kvinnor, som pä undertecknads förlag utkommer ande? titeln SVENSKAR, vill äfyen i sin mån aöka sprida kännedom om vår historias stormän och deras verk.

Hvarje volym, i format och utstyrsel som här föreüggajdo* kommer att omfatta BO à 100 sidor och pryda» af ott flen* I illoBtrationer. Volymerna komma, några åt gången* att föl}* hvarandra mod kortare tiders mellanrum,

och »SVENSKAR* skall således så småningom bilda ett bibliotek som komme* att ge en öfverskådas bild af den svenska kolturen* historia» sådan den * utkristalliserar sig i sina förnämsta personligheter.

ALBERT BOm/Bt.

. "; f i ►

I serien föreligga: ?

CARL VON LINNÉ af OSCAR LEVERTIN, \l

ERIK GUSTAF BOSTRÖM af HJALMAR HARALDS. PETER WIESELGREN af SIGFRID WIESBIÆRßN. OSCAR? LEVERTIN af DAVID SPRENGE!*, C. J. L» ALMQVIST af JOHAN MORTENSEN. GEORG CARL VON DÖBELN af a O. NORDENSTAN. SELMA LAGERLÖF af JOHAN MORTENSEN.

Närmast skola följa:

KARL XIV JOHAN AF HARALD HJÄRNE. LOUIS DB GEER AV WERNER SÖDERBERG.